

Centralne Muzeum Jeńców Wojennych
w Łambinowicach–Opolu

Anna Matuchniak-Krasuska

Za drutami oflagów

Jeniec wojenny 613/X A

OPOLE 2016

Wstęp

Termin „za drutami” powtarza się we wspomnieniach wszystkich jeńców wojennych. Słyszałam go w opowiadaniach mojego Dziadka, śp. kapitana Konrada Majcherskiego, któremu przede wszystkim dedykuję to opracowanie. Książki mojego autorstwa, poświęcone życiu polskich oficerów w niewoli niemieckiej w latach 1939–1945, noszą więc tytuły: *Za drutami oflagów. Studium socjologiczne* (Centralne Muzeum Jeńców Wojennych, Opole 2014) i *Za drutami oflagów. Jeniec wojenny 613/X A* (CMJW, Opole 2016). Pierwsza jest poświęcona analizie oflagów jako instytucji totalnych – ich architekturze, organizacji, życiu obozowemu, w tym działalności kulturalnej, edukacyjnej, sportowej, które wspierały przetrwanie. Podejmuje też kwestie pamięci społecznej o oflagach. Ilustracje i wprowadzenia socjologiczne ułatwiają lekturę. Są to studia z pogranicza historii i socjologii, opracowane na podstawie zbiorów muzealnych, rozpraw historycznych, książek wspomnieniowych oraz archiwum prywatnego kpt. K. Majcherskiego, oficera 25. pułku piechoty z Piotrkowa Trybunalskiego, jeńca wojennego numer 613/X A.

Starając się poznać losy mojego Dziadka, skoncentrowałam się na historii obozów, w których był przetrzymywany: Dulagu B Lamsdorf, tj. obozie przejściowym w Lamsdorf (Łambinowice koło Opola), Oflagu X A Itzehoe i Oflagu X A Sandbostel oraz Oflagu X C Lübeck (w czasie wojny w dziesiątym Okręgu Wojskowym Wehrmachtu z siedzibą w Hamburgu), Oflagu II C Woldenberg (w czasie wojny w drugim Okręgu Wojskowym Wehrmachtu z siedzibą w Szczecinie, obecnie Dobiegniew w województwie lubuskim). Wybór tematów esejów socjologicznych wiąże się z zagadnieniami poruszonymi w listach z oflagów i zapiskach kpt. K. Majcherskiego. Analiza korespondencji oraz fotografii stanowi podstawę opracowania jego biografii jenieckiej. Takie studium przypadku typowego pozwala na ukazanie sytuacji innych jeńców. W aneksie są zamieszczone nazwiska oficerów wymienianych w korespondencji kpt. K. Majcherskiego. Została także podjęta próba ustalenia ich losów na podstawie archiwów Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach–Opolu. Tytuł *Za drutami oflagów. Jeniec wojenny 613/X A* nawiązuje do dwóch innych książek: studium socjologicznego A. Matuchniak-Krasuskiej (2014) oraz opracowania wspomnieniowego por. Aleksandra Sałackiego *Jeniec wojenny nr 335* (1973).

Książka, opatrzona wstępem, zakończeniem, bibliografią, aneksem i licznymi ilustracjami, składa się z sześciu rozdziałów zatytułowanych: „Wprowadzenie me-

todologiczne”, „*Kriegsgefangenenpost* – korespondencja wojenna”, „Listy z oflagów – o epistolografii ocenzurowanej”, „Wiara, nadzieja, miłość – sprawy rodzinne”, „O fotografii obozowej – studium biograficzne z socjologii wizualnej”, „Historie wojenne z archiwum kpt. Konrada Majcherskiego”. Wprowadzenie jest poświęcone metodzie biograficznej w socjologii, ponadto zawiera oryginalną propozycję rekonstrukcji biograficznej na podstawie różnych danych zastanych, poddawanych odrębnej analizie. Książka ma zatem formę opartą na prezentacji i analizie konkretnych źródeł: listów, fotografii, zapisków, dokumentów. Układ chronologiczny, typowy dla podejścia historycznego, oraz układ problemowy, typowy dla podejścia socjologicznego, są wtórne. Niemniej jednak omawiane są listy z kolejnych oflagów, a relacja z każdego obozu dotyczy takich samych kwestii: przestrzeni i miejsca, ubrania i wyposażenia, paczek i jedzenia, życia obozowego. Zakończenie zawiera życiorys kpt. Konrada Majcherskiego – syntetyczne ujęcie wyników badań stosujących rekonstrukcję biograficzną (termin oznacza metodę, cel i rezultat). Integralny element rekonstrukcji biograficznej stanowią listy, fotografie i dokumenty, zamieszczone w aneksie.

W Polsce są to pierwsze książki socjologiczne o oflagach, które mogą ułatwić opracowywanie kolejnych biografii wojennych, prowadzenie analiz obozów jenieckich oraz studia komparatystyczne. Są przeznaczone dla odbiorców profesjonalnych, zarówno historyków, jak i socjologów, amatorów historii, członków stowarzyszeń patriotycznych, a zwłaszcza rodzin jeńców wojennych, w tym mojej własnej. Te dwie książki stanowią komplementarną całość. Tom pierwszy ma charakter ogólny, dotyczy historycznego i socjologicznego ujęcia oflagów. Tom drugi – prezentowany tu czytelnikowi – to studium przypadku, pozwalające na egzemplifikacje i generalizacje biograficzne, historyczne, socjologiczne. Pewne powtórzenia informacji czy cytatów były niezbędne dla zachowania logiki prezentacji. Czytelnik ma możliwość wyboru sposobu lektury.

Oficerowie – byli jeńcy wojenni – publikując swoje dzienniki czy pisząc wspomnienia z lat wojny i okupacji, borykali się z problemem pamięci dotyczącym osób, miejsc, zdarzeń. Równocześnie prezentację faktów z przeszłości modyfikuje cenzura polityczna i spowodowana przez nią autocenzura. Każdy z wymienionych powodów ogranicza przekaz informacji; pierwszy czyni to niejako automatycznie, drugi – celowo. Ponadto nie ma historii wyłącznie jednostkowych, zwłaszcza żołnierskich – zawsze dotyczą kolegów i rodzin. Ze względu na cenzurę, w niektórych opracowaniach zostały użyte pseudonimy, nie podawano ani nazw miejscowości/obozów jenieckich, ani dat, konstruując ahistoryczną, trudną do rozszyfrowania opowieść [W. Mirecki, 1981]. Uczestnicy wydarzeń wiedzą, pamiętają, ale czasem nie chcą, nie mogą powiedzieć. Natomiast ich potomkowie najczęściej nie wiedzą, choć czasem chcieliby wiedzieć.

Jednak dzieci i wnuki jeńców wojennych opracowujący wspomnienia swoich bliskich muszą uporać się przede wszystkim z kwestią prywatności. Czy można

opublikować osobistą korespondencję i zdjęcia? Piszą o tym otwarcie potomkowie autorów dzienników jenieckich. „Do dziś nie opuszczają mnie wątpliwości – czy dziadek zdecydowałby się opublikować swój *Dziennik*, czy pragnąłby podzielić się z Czytelnikami swoimi osobistymi odczuciami z długich lat niewoli? Wiem jednak z całą pewnością, że gdyby żył, bez wątpienia stanąłby do kolejnej wojny – batalii o zachowanie w pamięci tysięcy polskich jeńców, o należny im szacunek i cześć. Tylko dzięki wydaniu *Dziennika* może w tej bitwie uczestniczyć.” – pisze Wojciech Lewicki, wnuk pułkownika dyplomowanego Adama Lewickiego, także w imieniu potomków trzech innych oficerów: majora Jerzego Żuromskiego, porucznika rezerwy Stefana de Lendorff-Koszowicza i podporucznika rezerwy Jerzego Bohatkiewicza, których dzienniki zostały opublikowane w cytowanej książce [W. Lewicki, 2007, s. 5].

Podobnie jak inni, zdecydowałam się na opracowanie studium przypadku mojego Dziadka, kpt. Konrada Majcherskiego, dla przypomnienia losów polskich bohaterów II wojny światowej. Udokumentowane relacje o poszczególnych żołnierzach składają się na historię pokolenia tych, którzy żyli, walczyli i umierali za Ojczyznę. A nam „nie wolno zapomnieć” – jak pisał obozowy poeta Aleksander Bem [*Drut opasał w krąg...*, 1984, s. 14]. Jesteśmy przekonani, że Oni wyraziliby na to zgodę. Listy z oflagów, choć prywatne, były już czytane przez obcych, w dodatku wrogów – zostały przecież ocenzurowane, na każdym widnieje pieczęć „Geprüft”. W książce *Za drutami oflagów. Jeniec wojenny 613/X A* cytuję obszernie fragmenty listów, uporządkowane tematycznie, co sprzyja ukazaniu świata obozowego. Równocześnie mam nadzieję, że ta forma prezentacji lepiej chroni prywatność niż opublikowanie listów *in extenso*. Niemniej jednak zdecydowałam się na zamieszczenie kilkunastu całych listów w aneksie, gdyż niektóre fragmenty dotyczą tak ważnych spraw ogólnych, jak wymordowania polskich oficerów w Katyniu, dokonanego przez NKWD na polecenie najwyższych władz Związku Radzieckiego.

Pragnę podziękować instytucjom i osobom, które wsparły moje przedsięwzięcie: Dyrektor Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach–Opolu dr Violetcie Rezler-Wasielewskiej, Dyrektor Muzeum Woldenbergczyków w Dobiegniewie mgr Irenie Zmaczyńskiej, Szefowi Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych w Warszawie Janowi Józefowi Kasprzykowi, a także Marszałkowi Województwa Opolskiego Andrzejowi Bule.

Dziękuję pracownikom Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach–Opolu – dr Piotrowi Stankowi i dr Renacie Kobylarz-Bule za konsultację historyczną, a mgr. Bartoszowi Janczakowi – za pomoc w dotarciu do dokumentów archiwalnych oraz ich opracowaniu.

Doceniam także kompetencje socjologiczne Recenzenta – prof. Wojciecha Pawlika z Uniwersytetu Warszawskiego.

Szczególne podziękowania za życzliwość i profesjonalną pomoc w uzyskaniu i opracowaniu dokumentów wojskowych składam pracownikom Centralnego Archi-

wum Wojskowego w Warszawie: Dyrektorowi dr. Andrzejowi Żakowi, Starszemu Kustoszowi dr. Andrzejowi Wesołowskiemu, mgr Wioletcie Mioduszeńskiej i mgr. Grzegorzowi Socikowi. Z tego samego tytułu składam podziękowania pracownikom Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie: Dyrektorowi prof. Zbigniewowi Wawerowi, Dyrektorowi ds. Programowych dr. Henrykowi Idziem Łatkowskiemu oraz mgr. Sławomirowi Kowalskiemu.

Wyrazy wdzięczności za udział w przedsięwzięciach badawczych i dyskusje na temat analizy socjologicznej oflagów kieruję do Koleżanek i Kolegów z Uniwersytetu Łódzkiego: prof. zw. dr hab. Anny Buchner-Jeziorskiej, dr Emilii Zimnicy-Kuzioły, dr Eweliny Wejbert-Wąsiewicz, dr. hab. Tomasza Ferenca, mgr Jolanty Pietraszun. Pani Danucie Szmidt-Raben dziękuję za relację z wizji lokalnej terenów obozowych w okolicach Hamburga. Pani Matyldzie Góralskiej dziękuję za opracowania z zakresu dietetyki. Panu Janowi Mystkowskiemu – za fotografie i komentarze.

Wdzięczna jestem także moim Najbliższym za zainteresowanie i pomoc.

* * *

W archiwum kpt. Konrada Majcherskiego jest odręcznie przepisany wiersz Władysława Broniewskiego pt. *Żołnierz polski*. Oficer, uczestnik kampanii wrześniowej i jeniec wojenny był szczególnie wrażliwym i kompetentnym odbiorcą takiej poezji. Przytaczam ten utwór *in extenso* jako motto całej książki.

Ze spuszczoną głową powoli
idzie żołnierz z niemieckiej niewoli.

Dudnią drogi, ciągną obce wojska,
a nad nimi złota jesień polska.

Usiadł żołnierz pod brzozą u drogi,
opatruje obolałe nogi.

Jego pułk rozbili pod Rawą,
a on bił się, a on bił się krwawo,

szedł z bagnetem na czołgi żelazne,
ale przeszły, zdeptały na miazgę.

Pod Warszawą dał ostatni wystrzał,
potem szedł. Przez ruiny. Przez zgliszcza.

Jego dom podpalili Niemcy
A on nie ma broni, on się nie mści...

Hej! ty, brzozo, hej ty brzozo-płaczko,
smutno szumisz nad jego tułaczką,

opłakujesz i armię rozbitą
i złe losy, i Rzeczpospolitą...

Siedzi żołnierz ze spuszczoną głową,
zasłuchany w tę skargę brzożową,

bez broni, bez orła na czapce,
bezdomy na ziemi-matce.

[W. Broniewski, *Żołnierz polski*, w: *Poeci polscy*. Władysław Broniewski, 1963, s. 81]

Spis treści

WSTĘP.	7
ROZDZIAŁ I: Wprowadzenie metodologiczne	13
1. Oflagi jako przedmiot analiz historycznych, socjologicznych, biograficznych	13
2. Krótka charakterystyka metody biograficznej	18
3. Rekonstrukcja biograficzna	21
ROZDZIAŁ II: <i>Kriegsgefangenenpost</i> – korespondencja wojenna	29
1. Sposób analizy	29
2. Dulag B Lamsdorf	30
3. Oflag X A Itzehoe	31
4. Oflag X A Sandbostel	38
5. Oflag X C Lübeck	39
6. Oflag II C Woldenberg	40
7. Podsumowanie	43
ROZDZIAŁ III: Listy z oflagów – o epistolografii ocenzonej	47
1. Sposób analizy	47
2. Relacje obozowe	50
2.1. Oflag X A Itzehoe	50
2.2. Oflag X A Sandbostel	60
2.3. Oflag X C Lübeck	66
2.4. Oflag II C Woldenberg	76
ROZDZIAŁ IV: Wiara, nadzieja, miłość – sprawy rodzinne	91
1. Listy do żony i córki – sprawy wzniosłe i praktyczne	91
2. „Mateczki wojenne” – pomoc i wdzięczność	96
3. Podsumowanie	99
ROZDZIAŁ V: O fotografii obozowej – studium biograficzne z socjologii wizualnej	103
1. Prezentacja dokumentów osobistych	103
2. Analiza pojedynczych fotografii	106
3. Kontekstualna analiza zestawu fotografii	108
4. Fotografie i listy – komplementarność informacji wizualnych i werbalnych	111
5. Podsumowanie – konkluzje metodologiczne	118

ROZDZIAŁ VI: Historie wojenne z archiwum kpt. Konrada Majcherskiego	123
1. Rekonstrukcja losów wojennych	123
1.1. Przysięga.	123
1.2. Przed wybuchem wojny.	124
1.3. Ewakuacja Oflagu II C Woldenberg	125
1.4. Majątek jeniecki.	135
1.5. Koledzy z 25. pułku piechoty i z niewoli	137
2. Rodzina w konspiracji – przypadek Barbary Majcherskiej-Matuchniak	140
3. Zamiast podsumowania	144
ZAKOŃCZENIE: Życiorys kpt. Konrada Majcherskiego – rekonstrukcja biograficzna	147
Bibliografia.	155
Summary	159
Resumé	161
Zusammenfassung	163
ANEKS.	165
1. Oficerowie wymienieni w listach i notatkach kpt. Konrada Majcherskiego	165
2. Biogramy oficerów (opracowanie Anna Matuchniak-Krasuska, Bartosz Janczak)	166
Spis ilustracji	173
Ilustracje.	179